

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

Dr. Tribl Norbert

**AZ ALKOTMÁNYOS IDENTITÁS FUNKCIÓJA ÉS ALKALMAZHATÓSÁGA A
SZUPRANACIONÁLIS TÉRBEN**

Doktori (Ph.D.) értekezés
tézisei

Témavezetők:

Prof. Dr. Trócsányi László, Ph.D.

Dr. Sulyok Márton, Ph.D.

**Szeged
2020**

I. Problémafelvetés és a dolgozat tárgya

Az alkotmányos identitás fogalomköre olyan megosztó jelenség, amelyben a koncepció mellett érvelők lehetőséget, egyúttal eszközt látnak a tagállamok és az európai integráció között húzódó (alkotmányos és politikai) feszültség enyhítésére. A szkeptikusok ezzel szemben egy újabb erőtlén kísérletként tekintenek a fogalomra, amely a tagállamok alkotmányainak (elvi, ám a gyakorlatban nem érvényesített) integrációval szembeni dominanciáját hivatott kifejezésre juttatni. Az európai alkotmányjogi diskurzusban egyre nehezebb elválasztani egymástól a politikai és alkotmányjogi megfontolásokat, ami az alkotmányos identitás esetén különösen is érezhető. Találkozhatunk olyan álláspontokkal, amelyek szerint az euroszeptikus politikai tömbök az alkotmányos identitás fogalmát az integrációval szembeni eszközként kívánják alkalmazni.¹

A fogalom a maitól jelentősen eltérő környezetben fogant megközelítőleg a XX. század második felében, európai szemszögből kvázi a napjainkban kibontakozó integrációs identitásviták előfutáraként. Meghatározását árnyalja, hogy az angolszász – különösen is az amerikai – értelmezés az európaiktól is jelentősen eltérő kontextusban alkalmazza azt. Az európai értelmezést illetően elmondható, hogy az alkotmányos identitás fogalma az elmúlt években összeforrott az Európai Unió és tagállamai közötti alkotmányos viszony meghatározásával, amelynek következtében maga a fogalom is éppoly ellentmondásossá vált, mint a viszonyrendszer, amelyre alkalmazni próbáljuk.

Megítélésétől függetlenül, az európai alkotmányjog-tudománynak tényként kell kezelnie, hogy az alkotmányos identitás az elmúlt években az európai integráción belül a tagállami alkotmánybírók gyakorlatában olyan gyakorlati jelentőséggel rendelkező fogalomként vált, amelynek jelentősége folyamatosan növekszik és kerül így az alkotmányjogi és európai jogi tudományos diskurzus egyik központi áramlatába.² Ennek oka, hogy az európai kétszintű alkotmányosság rendszerében az integráció egy régóta húzódó központi vitáját jelenti az uniós jogrend és a tagállamok alkotmányos szabályainak összeütközése.³ Ugyan az Európai Unió

---

¹ Vö.: Matthias Goldmann: *As Darkness Deepens: The Right to be Forgotten in the Context of Authoritarian Constitutionalism*. In *German Law Journal*, Vol. 21. Issue 1, p. 46.

² Martin Belov: *The Functions of Constitutional Identity Performed in the Context of Constitutionalization of the EU Order and Europeanization of the Legal Orders of EU Member States*. In *Perspectives on Federalism*, 2017/2. szám, p. 74.

³ Trócsányi László: *Alkotmányos identitás és európai integráció*. In *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2014/76. kötet, p. 474.

Bírósága elvi érveléssel mondta ki, hogy a tagállamok nem hivatkozhatnak a nemzeti alkotmányok szabályaira az integrációval szemben, mégis azt látjuk, hogy ez az elvárás nem állhat meg korlátok nélkül: a tagállamok nem fogadják el az uniós jog nemzeti alkotmányok feletti feltétlen dominanciáját. Annál is inkább, mivel elfogadása óta maga a Lisszaboni Szerződés nevesíti a tagállamok alapvető alkotmányos sajátosságainak védelmét az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése által, amely kimondja, hogy az Európai Unió tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti identitását.

A többszintű alkotmányosság rendszerét tekintve, azt a végletekig leegyszerűsítve egy kettős, egymással szemben ható erőhatással találkozunk: az európai egység megteremtésének jegyében munkálkodó tagállamok – alkotmányos berendezkedésük védelme mellett – a hatáskör és szuverenitástranszfer (*transfer of competences*) folytán a nemzeti szuverenitásból fakadó jogosultságaik gyakorlását az Európai Unió alapító szerződéseiben meghatározott keretek között az integráció útján gyakorolják. Ebben a viszonyrendszerben az egységes fellépés iránti szükséglet, illetve igény jelenti azt az erőt, amely a tagállamokat alkotmányos rendszereik összehangolására és az együttműködésre készíti. Ezzel szemben az integrációban résztvevő tagállami alkotmányos rendszerek összehangolásához szükségszerű kompromisszumok meghozatala során megjelenő korlátok (a „szuverenitásféltés”) testesítik meg azt az ellenerőt, amely az integrációt jellemző alkotmányos feszültséghez vezet, hiszen a tagállamok féltékenyen őrzik tagállami integritásukat, alkotmányos sajátosságaikat. Részben erre vezethető vissza az integrációt a kezdetektől meghatározó „egyesítő – széthúzó” jelleg⁴ közötti ellentét, amely számos egyéb tényező mellett a tagállami alkotmánybíróságok alkotmányos identitásról szóló döntéseinek elterjedését idézte elő. Minél meghatározatlanabb az európai integrációt összetartó kohéziós erő, a tagállamok annál nagyobb hangsúlyt fektetnek a lehető kevesebb bizonytalanságot támasztó viszonyrendszer kialakítására az európai jogrend és a tagállami alkotmányok között.

Az integrációs feszültség következtében előtérbe kerülő identitás-kérdésekre és problémákra azonban a válaszokat – *egyelőre* – nem kifejezetten az integráció, mint inkább a tagállamok szintjén kell keresnünk. Jelenleg a jogtudományi álláspontokból, illetve a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatából kiolvasható uralkodó álláspont szerint az alkotmányos identitás európai fogalmát a tagállamok autentikus – *erga omnes* hatályú – alkotmányértelmezőiként a tagállami alkotmánybíróságoknak (alkotmányértelmezésre jogosult

---

⁴ Vö.: Orbán Endre: *Államszervezet és szubszidiaritás mint az alkotmányos identitás sarokpontjai az Európai Unióban*, PhD értekezés, Budapest, 2020, pp. 7-13.

legfelsőbb bírói testületeknek) kell értelmezni, tartalommal feltölteni⁵ és ezáltal meghatározni az európai jogrend és a tagállami alkotmányok közötti kapcsolatot. A kirajzolódóban lévő gyakorlat azonban nem korlátlan: a tagállami alkotmánybíróságok mozgásteret erősen korlátozott az uniós jog – és így az EUSZ 4.) cikk (2) bekezdésének – eredeti értelmezőjeként az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata által. Ugyanakkor a közelmúltban megjelent német alkotmánybírósági döntés – amely PSPP határozatként terjedt el a tudományos diskurzusban – rávilágított arra, hogy az EUB döntéshozatali lehetőségei sem korlátlanok: az EUB döntéshozatala az Alapító Szerződés által meghatározott és mint ilyen, a testület alá tartozik a tagállamok – mint a Szerződés urai – által kialakított tartalom érvényre juttatása iránt.

Álláspontom szerint az alkotmányos identitás koncepciójának egyik legnagyobb problémája jelenleg annak nehezen körülhatárolható jellege, illetve az ebből fakadó fogalmi meghatározatlanság, amely olykor problémássá teszi az alkalmazhatóságot is. Az alkotmányos identitás nem olyasvalami, amelyre – egyelőre – valamely alkotmányjogi teszt, vagy szűrő mechanizmus alkalmazásával rá tudnánk mutatni⁶, majd ezt követően érvényesülne egy magától értetődő védelmi mechanizmus az Európai Unió jogrendjén belül, amely – ilyen igényre tekintettel – védelemben részesítené a megnevezett identitáselemet. Jelenleg eltérően értelmezzük a fogalmat tagállamonként, illetve a tagállamoktól is eltérően értelmezi maga az EUB is. Ha mindez nem eredményezne elegendő instabilitást, részben mást gondol a fogalomról a jogtudomány és a joggyakorlat is.

A fogalmi bizonytalanság számos tényezőre vezethető vissza, amelyek közül az első és legfontosabb az alkotmányos paradoxon: egy olyan jelenséget igyekszünk meghatározni az (alkotmány)jog eszközeivel, amely államelméleti⁷ és szuverenitási kérdéseket vet fel, egy olyan (szupranacionális) környezetben, amely mind alkotmányjogi, mind államelméleti szempontból fiatalnak, szinte születőben lévőnek tekinthető és amelyet számos tudományos forrás sem államként, hanem a kortárs nemzetközi kapcsolatok legfontosabb nem állami szereplőjeként

---

⁵ Vö.: Sulyok Márton: *Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában*. In: Jakó Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában, Nemzetközi és Regionális Tanulmányok 10. Generál, Szeged, 2014, p. 51.*

⁶ Ugyan erre irányuló kísérletek felfedezhetők a tagállami alkotmánybíróságok joggyakorlatában. Vö.: az identitás tesztje a magyar Alkotmánybíróság 22/2016 (XII. 5.) AB határozatában.

⁷ Vincze Attila - Chronowski Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban* (Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás), HVG Orac, 2018, pp. 20-28.

nevesíti.⁸ Értekezésemben a fent bemutatott koordináta rendszerben kívánok hozzájárulni az alkotmányos identitás fogalmi kereteinek meghatározásához.

Az alkotmányos identitás európai fogalma egy olyan rendező elvet testesít meg, amellyel az európai nemzetek ki akarják békíteni a kibékíthetlent: meghatározni a nemzeti alkotmányok és az integrációs jogrend viszonyát. Előre vetítve az értekezés következtetéseit, az Európai Unió tagállamai a nemzeti alkotmányokban megjelenő olyan alkotmányi értékeket, illetve a tagállami politikai és alkotmányos berendezkedés olyan egyedülálló intézményeit azonosítják az alkotmányos identitás fogalmával, amelyek az adott tagállam történelmi sajátosságaiból fakadóan, kizárólag az adott tagállamra jellemző értékek és intézmények, illetve a történelmi, társadalmi környezetből fakadóan más tagállamoktól eltérő tartalommal bírnak.

Az alkotmányos identitás elemeinek sajátos jellemzője, hogy azok – többek között az EUSZ 4. cikk rendelkezése folytán – önmagukban is az Alapító Szerződések által védett tagállami attribútumoknak tekintendők. Az ez iránti igény azonban csak részben jogi természetű, illetve olyan területen jelenik meg, ahol dogmatikailag ugyan kialakítható egy olyan viszonyrendszer-elmélet, amely megfelel az európai integrációs folyamat (és így az azt alkotó nemzetek) természetének, azonban a probléma feloldására alkalmatlan: az alkotmánybíróságok és az EUB joggyakorlatában. A tagállami nemzeti alkotmányok és az uniós jogrend viszonya olyan kérdés, amelyet – ellentétben az eddig kialakult gyakorlattal – nem az EUB-nek és nem a nemzeti alkotmányértelmezőknek kellene meghatározni, hanem a tagállamok legfelsőbb döntéshozó szerveinek, és az így meghatározott viszonyrendszert az unió legmagasabb szintű jogforrásaiban, az Alapító Szerződésekben kellene rögzíteni. Ez azonban széles körű – pontosabban egyhangú – politikai konszenzust feltételez és olyan döntés, amely alapvetően határozná meg az Európai Unió fejlődésének következő évtizedeit.

Az alkotmányos identitás fogalmi rendszere alkalmas eszköz lehet a nemzeti alkotmányok és az uniós jog közötti viszony rendezésére, kvázi mint a szupranacionális alkotmányos tér rendezőelve, azonban ehhez pontosan körülhatárolt fogalmi rendszerre van szükség, amely alkalmas arra, hogy általánosan elfogadottá váljon az integrációban, majd a jogtudomány és az alkotmánybírósági gyakorlat bölcsőjéből az európai politikai döntéshozatal dimenziójáig jusson, mint az európai alkotmányos tér egyik meghatározó jogintézménye, amely részben

---

⁸ Vö.: Sulyok Márton: *Institutions of the European Union*. In Anita Pelle - Szilvia Váradi (eds.): *Basics of EU Law*, Publisher: Innovariant, Szeged, 2017, pp. 37-53.

képes megfelelő módon kialakítani az uniós jogrend és a nemzeti alkotmányok közötti viszonyrendszert. Azt azonban szükséges rögzíteni, hogy az alkotmányos identitás most sem és a jövőben sem lesz alkalmas eszköz az EUB és a nemzeti alkotmánybíróságok kapcsolatának kielégítő rendezésére és az *ultra vires* aktusok problémájára. Az alkotmányos identitás tartalmából fakadóan egy olyan fogalom, amelyet mindkét testületnek (testületeknek) értelmeznie kell, de nem olyan, amely meghatározza a közöttük lévő relációt.

Az alkotmányos identitás fogalmi meghatározatlansága, a koherens fogalmi rendszer hiánya, illetve az identitás pszichológiai, szociológiai fogalmának alkotmányjogi koordináta rendszerben történő értelmezése olyan széles értelmezési spektrumot teremt(ett), amelynek eredményeként az alkotmányos identitásról szerteágazó vita bontakozott ki és amely számos esetben híján van a megfelelő jogelméleti megalapozottnak. Ettől az igénytől vezérelve úgy gondolom, hogy valamennyi, az alkotmányos identitás fogalmi körének értelmezésére irányuló kísérlet szilárd jogelméleti alapokon kell, hogy nyugodjon, illetve szükséges egy olyan fogalmi rendszer megalkotása, amely egyrésztől

- (i) következetesen meghatározza a nemzeti identitás, a tagállami identitás, az alkotmányos identitás, a nemzeti alkotmányos identitás, illetve az alkotmányidentitás fogalmak jelentését,
- (ii) meghatározza a szuverenitás és az alkotmányos identitás közötti kapcsolatot,
- (iii) tisztázza és ezáltal megteremti ez utóbbi fogalom jogelméleti alapjait,
- (iv) figyelembe véve a szupranacionális tér sajátosságait.

Értekezésemben arra vállalkozom, hogy az angolszász és európai jogirodalom alapján a lehetőségekhez mérten koherens, jogelméleti alapokon nyugvó fogalmi rendszert alakítsak ki az alkotmányos identitás fogalmának minél pontosabb meghatározhatósága érdekében, majd az európai integrációban jelenleg rendelkezésre álló joggyakorlat segítségével meghatározom az alkotmányos identitás jelenlegi funkcióját, illetve alkalmazási területeit az európai alkotmányos térben, hogy ezáltal a koncepció (jogintézmény?) jövőjére vonatkozó következtetések váljanak megfogalmazhatóvá.

II. A kutatás módszertana és az értekezés struktúrája

A fentiek szerint értekezésem célja az alkotmányos identitás jogelméleti alapokon nyugvó, koherens fogalomrendszerének meghatározása, amelyhez többek között Gary J. Jacobsohn és

Michel Rosenfeld amerikai szerzők munkásságát vettem alapul. Rosenfeld és Jacobsohn az alkotmányos identitásról írt munkáikban filozófiai és jogelméleti, illetve alkotmányelméleti alapokból indulnak ki és ezekre az alapokra építve vonnak le következtetéseket, illetve építenek identitás-elméleteket. Rosenfeld többek között Hegel tételeit alkalmazza az alkotmányos identitás alapjául szolgáló mechanizmusok meghatározásakor. Álláspontom szerint ez a fajta jogelméleti megközelítés az európai fogalom-meghatározási kísérletek során sok esetben hiányzik és többek között ez vezet az alkotmányos identitás koncepciója körüli bizonytalanságokhoz, egy szilárd jogelméleti megalapozottság pedig elengedhetetlen, hogy a fogalom európai tartalma stabilizálódhasson a jövőben.

A jogelméleti alapok áttekintése – és kiegészítése – után, illetve egy koherens fogalmi rendszer felállítását követően az értekezés során a kialakított fogalmi háló tükrében az európai integrációban vizsgálom az alkotmányos identitás gyakorlati alkalmazhatóságát. Erre tekintettel a vizsgálat és így az értekezés két fő logikai egységre osztható: az első, jogelméleti rész a jogtudomány és a joggyakorlat által kialakított fogalmak, illetve az alkotmányos identitás mögött húzódó államelméleti és alkotmányjogi folyamatok vizsgálatára, egyúttal rendszerbe foglalására irányul (II. fejezet). Az értekezés második fő részében (III., IV. és V. fejezetek) a szupranacionális berendezkedésből fakadó elveket és törvényszerűségeket vizsgálom az identitásképzés és az alkotmányos identitás, illetve a kialakított fogalmi rendszer szemüvegén keresztül, kitérve az EUB és a nemzeti alkotmánybíróságok joggyakorlatára. Az értekezésben mellőzöm ugyanakkor e gyakorlat tételes elemzését, arra csak a célkitűzésekhez szükséges mértékig térek ki, tekintettel egyrészt a vonatkozó gyakorlat jogtudományi feldolgozottságára, másrészt arra a megfontolásra, hogy az EUB és a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlata az alkotmányos identitás koncepciójának meghatározó – és azt elsődlegesen formálni képes – forrásai ugyan, azonban a jogelméleti megalapozottság, fogalmi rendszer, illetve az európai integráció szupranacionális jellegéből fakadó törvényszerűségek relációjában csak egy részterületet képeznek.

Az értekezés első fő részében a rosenfeldi és hegeli filozófia tételeiből kiindulva az identitásképzés elsődleges forrásaként az állam kialakítására képes, nemzetet alkotó, homogén emberi csoportot – démosz –, mint önálló entitást tekintem, amely a természetes alkotmány időszakát⁹ követően a strukturális önszerveződés érdekében létrehozza saját alkotmányos

---

⁹ Vö. Deli Gergely: *Az eleven jog fájáról: elmélet és történet a természetjog védelmében*, Médium, Budapest, 2018, pp. 121-149.

berendezkedését. A nemzetnek – mint homogén közösségnek – ezen identitásképzés szempontjából megközelített felfogását az értekezésben *alkotmányos közösség*ként nevesítem, mellőzve a nemzetfogalom lehetséges szociológiai és államelméleti felfogásának egyes kérdéseit. Teszem mindezt azzal a céllal, hogy a megalkotott modell a nemzetfogalomból fakadó torzító tényezők kizárásával alkalmassá váljon a homogén közösség identitásképző képességének, illetve az identitásképzés folyamatának bemutatására.

A *szuverenitás*ra, mint az alkotmányos közösség által létrehozott entitás (az állam) egy fundamentális ismervére tekintek, amely végső soron az alkotmányos közösséget megillető önrendelkezés, a döntés jogának leképeződése, majd összpontosulása az állam létrejövetelét követően és mint ilyen, forrása és egyben előfeltétele az állami struktúra és társadalmi berendezkedés, vagyis az alkotmányos rendszer (az EUSZ 4. cikk (2) bek. terminológiáját alkalmazva „*alkotmányos berendezkedés*”) létrejövetelének. Megállapítom, hogy az alkotmányos berendezkedés kialakítása az alkotmányos közösség társadalomba rendeződésének szükségszerű következménye, amely azonban feltételezi a kialakított struktúra iránt támasztott azon követelményt, hogy az megfelel az életre hívó társadalom karakterének: az alkotmányos közösség – pontosabban a közösség tagjai – képesek azonosulni a létrejövő struktúrával, ezáltal képesek azt elfogadni, vagyis a közösség kollektív identitása visszatükröződik az általa megalkotott struktúrán.

Megállapítom, hogy az *alkotmány* egyrészt forrása annak az állami és társadalmi rendnek, amelyben az alkotmányos közösség létezik, másrészt meg is testesíti azt: az alkotmányban fejeződik ki az államot létrehozó társadalmi szerződés és mint ilyen, az alkotmány – elválaszthatatlan egységet alkotva létének alapjával¹⁰ – szintén forrása, egyúttal megtestesítője lesz az állami szuverenitásnak is. Mindez azt is jelenti, hogyha az állami, társadalmi struktúrának meg kell felelnie az azt életre hívó közösség identitásának, akkor ennek az identitásnak tükröződnie kell az alkotmányos berendezkedést megtestesítő és konstituáló dokumentumban, az alkotmányban is. Amennyiben az alkotmányos értékek oldaláról közelítjük meg a kérdést, az alkotmányban rögzített értékeknek tükrözniük kell az azt létrehozó közösség értékeit. Az alkotmány és az alkotmányos közösség közötti kölcsönhatás természetével összefüggésben kitérek Habermas *alkotmányos patriotizmus* elméletére is.

---

¹⁰ Vö.: Hüposztatikus egység, amelyben Jézus Krisztusban az emberi természet egyesült a Fiú isteni személyével, mint létének alapjával. Bővebben lásd: Magyar Katolikus Lexikon - <http://lexikon.katolikus.hu/H/hüposztatikus%20egység.html>

Megállapítom, hogy az alkotmányos közösség által – a szuverenitást kifejező alkotmányon keresztül – létrehozott alkotmányos rendszer (berendezkedés), a fentiekből fakadóan, szükségszerűen olyan – az adott alkotmányos közösségre és csakis arra – jellemző egyedi értékeket, intézményeket, társadalmi szervező elveket (jogelveket) hív életre, amelyek egyediesítik, jellemzik és egyben meghatározzák nem csak az alkotmányos közösséget, de már magát az alkotmányos berendezkedést is. Ezeket a tényezőket – amelyeknek vizsgálatára értekezésem irányul – egyrésztől meghatározza az alkotmányos közösség identitása (*nemzeti identitás*), illetve az alkotmányos berendezkedést kialakító valamennyi tényező (alkotmányos közösség, alkotmányozó hatalom, alkotmány), másrésztől az az időben előrehaladó fejlődési folyamat, amelyen a kialakuló alkotmányos berendezkedés keresztülmegy: az állam, illetve nemzet történelme.

Azt az entitást, amely a fenti tényezőket magában foglalja és az egyes tényezők egymásra gyakorolt kölcsönhatása – illetve ezek törvényszerűségei – által meghatározott, az értekezésben kialakított modellben – a Rosenfeld által megalkotott rendszert követve – *alkotmányos alanyként* nevesítem. Hasonlóan az alkotmányos közösség és a nemzet elhatárolásához, az alkotmányos alany és az állam elkülönítésekor is az a megfontolás vezérelt, hogy egy olyan, az identitásképzés folyamatára koncentrálnó fogalmat alkalmazzak, amely nem terhelt számos, az identitásképzés kérdéskörén kívül eső torzító tényezővel. Az identitásképzés folyamatában tehát az állam, mint alkotmányos alany képezi azt az entitást, amely az egyes – fentebb nevesített – faktorok egymásra gyakorolt kölcsönhatásának eredményeként az *alkotmányos identitás* hordozójává válik.

Az értekezésben megalkotott modellben az alkotmányos identitást az alkotmányos alanyon „kívül” manifesztálódó, az alkotmányos alanyon belül egymással kölcsönhatásban álló tényezők viszonyából kialakuló eredményként fogom fel, a *nemzeti identitástól* és az *alkotmányidentitástól* elkülönítve. Előbbi alatt az alkotmányos közösség identitását értem, azonban az alkotmányos alanyon belüli egyéb tényezőkkel fennálló kölcsönhatások nélkül – vagy megközelítéstől függően, azokat megelőzően. Utóbbi alatt az alkotmány megalkotásának körülményei által meghatározott olyan identitást értek, amelynek hordozója maga a dokumentum – dokumentumok – és nem maga az alkotmányos rendszer. Teszem ezeket az elkülönítéseket azon megállapítás mellett, hogy a nemzeti identitás, az alkotmányidentitás és az alkotmányos identitás hermetikusan nem elválasztható fogalmak, bennük közös elemek

azonosíthatók, azonban terjedelmükben és hordozójukban egymástól elkülönülnek. A nemzeti identitást hordozó entitás az alkotmányos közösség, az alkotmány identitását hordozó entitás maga az alkotmány, míg az alkotmányos identitást az ezek által életre hívott, alkotmányos berendezkedést kialakító alkotmányos alany hordozza.

A fogalomrendszer és az alkotmányos identitás kialakulásakor lezajló identitásképzés modelljének megalkotásához, mint a fogalom két alapvető komponensét, elkülönítve vizsgálom az alkotmány és az identitás fogalmait. Értekezésemben az alkotmány fogalmának meghatározásakor először Deli Gergely munkássága nyomán az alkotmány természetét vizsgálom meg, majd a Petrétei József által alkalmazott rendszer szerint az alkotmány funkciót azonosítom, már az alkotmányos identitás és az európai integráció tükrében.

Kutatási előfeltevésem szerint az alkotmányos identitás természete a két fogalmi komponens, majd azok kapcsolatának elemzésével érthető meg a legteljesebben, ezért az alkotmány fogalmának vizsgálata mellett elkülönülten vizsgálom az identitás és identitásképzés szociálpszichológiai fogalmát, amelyhez Bodó Barna és Erik H. Erikson munkásságát választottam. Teszem mindezt azon kutatási előfeltevésem igazolása érdekében, amely szerint a természetes személyek identitásképzésének folyamata során megvalósuló mechanizmusok – *mutatis mutandis* – alkalmazhatóak az államok, alkotmányos rendszerek identitásképzésének folyamata során is.

Az alkotmányos identitás kialakulásában szerepet játszó tényezők azonosítása és egymáshoz fűződő viszonyuk vizsgálata után értekezésemben Jacobsohn és Rosenfeld munkásságát kiindulópontként használva bemutatom az (alkotmányos) identitásképzés folyamatát és az annak során ható törvényszerűségeket. Ez alapján pedig – már tekintettel a dolgozat második fő logikai részére, a szupranacionális térre – megvizsgálom a jogtudomány által alkalmazott terminológiákat, amelyek – álláspontom szerint – egységesen az alkotmányos identitás koncepcióját kívánják azonosítani. Kutatási előfeltevésem szerint a *nemzeti alkotmányos identitás* és a *tagállami identitás* fogalmak olyan jelenségekre utalnak, amelyek azonosíthatók az alkotmányos identitás koncepciójával, azonban tényleges szűkítést, vagy kiterjesztést nem tartalmaznak, ezért alkalmazásukat a modellalkotás során mellőzöm.

Az identitásképzés modelljének megalkotását követően a fogalmi rendszer meghatározásának utolsó eleme az EUSZ 4. cikk (2) bekezdés első fordulat által alkalmazott nemzeti identitás

fogalma. Az értekezés koordináta-rendszere, amelyben a vizsgálatot lefolytatom az európai szupranacionális tér, ezért az EUSZ hivatkozott rendelkezését a szupranacionalitásból fakadó sajátos elvek és törvényszerűségek, illetve az *alkotmányos paradoxon* bemutatását követően az európai integrációról szóló második fő részben (III. és IV. fejezetek) vizsgálom az EUB és a tagállami alkotmánybíróságok gyakorlatára (is) tekintettel. A modellalkotás tehát az alkotmányos identitás fogalmának elemzésével zárul.

Az EUSZ által alkalmazott nemzeti identitás fogalma, illetve az általam megalkotott modellt tekintve inkonzisztencia mutatható ki a nemzeti identitás fogalmának tartalmát illetően, amely megjelenik egyúttal a tagállami alkotmánybíróságok gyakorlatában is: nevezetesen az EUSZ által alkalmazott nemzeti identitás fogalmat – tartalmában – a tagállami alkotmánybíróságok és a jogtudományban fellelhető álláspontok jelentős része az alkotmányos identitás fogalmával azonosítja. Kutatási előfeltevésem szerint az EUSZ által alkalmazott nemzeti identitás fogalom tartalmában megfeleltethető a jogtudomány és a tagállami alkotmánybíróságok által alkalmazott alkotmányos identitás fogalommal és elkülönítendő az identitásképzés modelljében azonosított nemzeti identitás fogalomtól.

Az értekezés második fő része az alkotmányos identitás megjelenését és alkalmazhatóságát vizsgálja az európai integráció relációjában. A második fő részben az identitásképzés modelljét kiterjesztem a szupranacionális berendezkedésről és az alkotmányos paradoxonról szóló fejezetben tett megállapításokra tekintettel az európai integráció egészére. Kutatási előfeltevésem szerint az integráció szupranacionális jellege szükségessé teszi az *alkotmányos identitás külső és belső oldalának* elkülönítését, hasonlóan a szuverenitás külső és belső oldalához. Az alkotmányos identitás belső oldalát az örökkévalósági klauzulák tükrében vizsgálom. Kutatási előfeltevésem, hogy azok a tagállamok, melyek alkotmányaikban örökkévalósági klauzulát alkalmaznak, ezzel alkotmányos berendezkedésük olyan inherens, belső magját kívánják védelemben részesíteni, amely egyúttal alkotmányos identitásuk részét is (a német szövetségi alkotmányíróság szóhasználatával élve „forrását”) képezi.

Az EUSZ 4. cikk (2) bekezdés értelmezése számos nehézségbe ütközik, ezért értekezésemben vizsgálom az értelemzés egyes lehetőségeit is. Kutatási előfeltevésem szerint az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének első és második fordulatát egymásra tekintettel, de egymástól elkülönülten kell értelmezni. Az első fordulat tartalmazza a szoros értelemben vett identitás-klauzulát, amely a tagállamok alkotmányos berendezkedésének egyedi elemeit hivatott védelemben részesíteni:

a tagállami alkotmányos berendezkedések azon intézményeit, alkotmányban rögzített értékeit, amelyek kizárólag az adott alkotmányos berendezkedés – történelmi fejlődés eredményeként létrejövő – egyedi jellemzőiként tekintendők (pl. laicitás - Franciaország, történelmi alkotmány vívmányai - Magyarország, köztársasági államforma és emberi méltóság – Németország, stb.).

Ezzel szemben a második fordulat szerint az Unió a tagállamok alapvető állami funkcióit kell, hogy tiszteletben tartsa: ez álláspontom szerint olyan generális, a tagállami szuverenitáshoz kötődő kérdés, amely valamennyi tagállamra általánosan vonatkozik. Az EUSZ 4. cikkének értelmezése során kitérek az EUB gyakorlatának vizsgálatára a szükséges mértékig, azonban teszem ezt a joganyag jogtudományi feldolgozottságára tekintettel, így számos esetben már a klauzula vizsgálata során hivatkozom a jogtudomány hazai és nemzetközi képviselőinek, az EUB gyakorlatát részletesen feldolgozó és bemutató munkásságára.

Az alkotmányos identitás uniós alkalmazási területeinek feltérképezése során az EUSZ 4. cikkének vizsgálatát követően az alapvető jogokon, illetve a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatán keresztül bemutatom az alkotmányos identitás tartalmára vonatkozó főbb tagállami gyakorlatot, külön alfejezetet szentelve a magyar Alkotmánybíróság által kialakított gyakorlatnak, illetve a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP döntésének. Értekezésem záró részét – a kutatási előfeltevéseim igazolását, illetve elvetését – megelőzően az (alkotmányos) identitásképzés modelljén keresztül megvizsgálom az európai integráció alkotmányos alanyiségét, illetve egy európai (alkotmányos) identitás kialakulásának lehetőségét, illetve akadályait.

Értekezésem elkészítése során elsősorban az összehasonlító alkotmányjog, a nyelvtani és rendszertani értelmezés, a történelmi és teleologikus értelmezés, illetve a modellalkotás módszereire támaszkodtam. Célom az alkotmányos identitás természetének lehetőség szerinti feltárása, illetve az identitásképzés folyamatának modellezése volt, majd ennek alapján annak megállapítása, hogy az európai integráció szupranacionális jellege hogyan befolyásolja az identitásképzési folyamatot. A feltárt eredményekre, illetve az elkészített modell(ek)re tekintettel végig törekedtem egy koherens fogalmi rendszer megteremtésére, illetve alkalmazására.

III. Az értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása

Értekezésemben az alkotmányos identitás európai koncepciójának elméleti kérdéseire fektettem a hangsúlyt, ezért a tagállami alkotmánybíróságok, illetve az EUB gyakorlatának részletes ismertetését mellőztem, azonban törekedtem megjeleníteni valamennyi olyan, átfogónak tekinthető jogtudományi vizsgálatot, amely ezen – folyamatosan bővülő – joggyakorlat feltérképezését tűzte ki célul. Kutatásom során, betöltött jelentőségére tekintettel, kivételt képez ez alól a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2020. május 5-én született PSPP döntése és a Magyar Alkotmánybíróság 22/2016. (XII. 5.) AB határozata, amelyek elemzését magam is részletesen elvégeztem. Összességében értekezésem fókuszában egy olyan elméleti fogalomrendszer kidolgozása állt, amely bár nem kizárólagos, alkalmas lehet hozzájárulni az alkotmányos identitás koncepciójának érthetőbbé, letisztultabbá, egyszersmind alkalmazhatóvá válásához.

Az identitásképzés modelljénél és az alkotmányos identitás elméleti fogalomrendszerének kialakításánál kutatási előfeltevésem szerint az alkotmányos identitás természete a két fogalmi komponens, majd azok kapcsolatának elemzésével határozható meg. Ezért az identitás fogalmának vizsgálata során annak szociálpszichológiai törvényszerűségeiből indultam ki Bodó Barna és Erik H. Erikson tételei alapján. A vizsgálat során abból az előfeltevésből indultam ki, hogy a természetes személyek identitásképzésének folyamata során megvalósuló mechanizmusok alkalmazhatóak az államok, alkotmányos rendszerek identitásképzésének folyamata során is, tekintettel arra, hogy az alkotmányos identitás kialakításakor az identitást hordozó szubjektumok az államok és így a természetes személyekhez hasonló konfrontatív viszony alakulhat ki közöttük, illetve a kollektív identitásképzés törvényszerűségei is megegyezhetnek a természetes személyeknél tapasztaltakkal.

Az alkotmány fogalmának meghatározásakor Deli Gergely munkássága alapján a természetes és relatív alkotmányok korszakát vizsgáltam az identitásképzés szempontjából, amely vizsgálat során megállapítottam, hogy az európai integráció a természetes alkotmányok korszakának megfelelő tulajdonságokat hordoz. Az alkotmányfogalom elemzésével az alkotmány funkcióinak katalógusát kiegészítettem az európai jogrend és a tagállami alkotmányos berendezkedések közötti kapcsolat megteremtésével, illetve az alkotmányos identitás védelmével.

Az alkotmányos identitás elméleti alapjait Michel Rosenfeld és Gary J. Jacobsohn elméleteinek eredői mentén alkottam meg, amely alapján az alábbi megállapításokat tettem:

- (i) Az alkotmányos identitás az alkotmányos rendszer organikus fejlődésének folyamatát írja le, amelynek egyes meghatározó elemei az alkotmányos közösség, az alkotmányozó hatalom és az alkotmány, amely három tényező kölcsönhatásaként jön létre maga az alkotmányos (rendszer) berendezkedés.
- (ii) A létrejövő alkotmányos berendezkedés identitása e három tényező konfrontatív viszonyban ölt testet az egyensúly biztosításával: a három faktor egymás által meghatározott, így azok változása is csak összhangban képzelhető el.
- (iii) Az alkotmányos identitás egyik meghatározó tulajdonsága ezért a kontinuitás, vagyis az alkotmányos rendszer identitását egyetlen időpillanatban, zárt értékek katalógusával nem lehetséges kielégítően meghatározni. Az alkotmányos berendezkedés statikus jelenségként értelmezhető, az annak kialakítására képes – organikusan fejlődő – entitás az alkotmányos alany.
- (iv) Amennyiben egy adott időpillanatban nevesíteni kívánjuk egy alkotmányos rendszer identitásának elemeit, azok az alkotmányos rendszert alkotó tényezők (alkotmányos közösség, alkotmányozó hatalom, alkotmány) konfrontatív viszonyának eredményeként az alkotmány rendelkezései között, mint alkotmányos értékek és intézmények, alkotmányos alapelvek öltönek testet, amelyek megjelenhetnek az alkotmánybíróági / felsőbb bírósági esetjogban, mint identitáselemek.

Az alkotmányos identitást az európai szupranacionális térben

- (i) mint a tagállami alkotmányos rendszerek önmeghatározását, az alkotmányos berendezkedéseket meghatározó olyan történelmi eredettel rendelkező alapvető alkotmányos értékek, elvek és intézmények rendszereként határoztam meg, amelynek tiszteletben tartása az EUSZ alapján az Unió kötelezettsége, és
- (ii) amely az alkotmányos rendszerrel (berendezkedéssel) együtt járó, annak egyediségét megtestesítő olyan minőség, amely az alkotmányos közösség, az alkotmányozó hatalom és az alkotmány konfrontatív viszonyának eredményeként a nemzeti alkotmányokban, alkotmány erejű törvényekben manifesztálódik.

Az értekezésben tett megállapításokra tekintettel javaslatot fogalmazok meg a *nemzeti alkotmányos identitás*, illetve a *tagállami identitás* fogalmának mellőzésére az alkotmányos

identitás fogalomrendszerében, illetve elhatárolom egymástól a nemzeti identitást, mint az alkotmányos közösség, és az alkotmányos identitást, mint az alkotmányos rendszer identitását. Teszem mindezt azzal a megállapítással, hogy az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésében található nemzeti identitás fogalom integrációs értelmezésben az alkotmányos identitás fogalmával azonosítható.

Értekezésemben az integráció szupranacionális jellegére tekintettel elhatárolom egymástól az *alkotmányos identitás külső és belső oldalát*, hasonlóan a szuverenitás külső és belső oldalához. Álláspontom szerint az alkotmányos identitás belső oldala védelmének egyik megnyilvánulási formája az örökkévalósági klauzulák alkalmazása, amelyekkel az alkotmányaikban örökkévalósági klauzulát alkalmazó tagállamok alkotmányos berendezkedésük inherens, belső magját kívánják védelemben részesíteni. Az alkotmányos identitás külső oldala a tagállamok és az integráció konfrontatív viszonyában ölt testet, amely az Alapító Szerződések és így az uniós jog szintjén az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésében manifesztálódik. Az alkotmányos identitás és az örökkévalósági klauzulák közötti kapcsolat vizsgálata érdekében 2018-ban társkutató közreműködésével kérdőívet készítettünk, amelyet az Alkotmánybíróság útján juttattunk el a tagállami alkotmányértelmező testületeknek. A tagállami alkotmánybíróságok gyakorlatának feltérképezésére irányuló kérdőívet hazánk és további nyolc tagállam (Ausztria, Csehország, Horvátország, Lettország, Málta, Németország, Szlovákia, Szlovénia) töltötte ki és küldte vissza.

Értekezésemben elkülönítetten kezelem az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének első és második fordulatát, amelyeket álláspontom szerint egymásra tekintettel, de elkülönülten kell értelmezni. Az első fordulat tartalmazza a szoros értelemben vett identitás-klauzulát, amely a tagállamok alkotmányos berendezkedésének egyedi elemeit hivatott védelemben részesíteni: a tagállami alkotmányos berendezkedések azon intézményeit, alkotmányban rögzített értékeit, amelyek kizárólag az adott alkotmányos berendezkedés – történelmi fejlődés eredményeként létrejövő – egyedi jellemzőiként tekintendők.

Az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének második fordulata szerint az Unió tiszteletben tartja a tagállamok alapvető állami funkcióit, amely rendelkezés értelmezhető kvázi a szuverenitás klauzulájaként is. Az alapvető állami funkciók meghatározása olyan generális kérdés, amely valamennyi tagállamra általánosan vonatkozik. A tagállamok alkotmányának és az uniós jogrend összeütközésének kérdése olyan fundamentális viszonyrendszert feltételez, amely

valamennyi tagállam esetén azonos tartalommal kell, hogy bírjon. A tagállami alkotmányok és az uniós jogrend összeütközésének „általános”, szuverenitási kérdésekre visszavezethető esetei – amelyek a hatáskörátruházásra vezethetők vissza – az EUSZ 4. cikk (2) bekezdés második fordulata alapján oldhatók fel.

Megállapítottam, hogy az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése a tagállami integritás védelmének három dimenzióját határozza meg:

- (i) egyrészt az unió tiszteletben kell, hogy tartsa a tagállamok szerződések előtti egyenlőségét,
- (ii) nemzeti identitását és
- (iii) alapvető állami funkcióit.

E hármas védelem hivatott garantálni, hogy az európai integráció többszintű alkotmányos, szupranacionális rendszerében az unió tagállamainak alapvető alkotmányos berendezkedése, állami integritása a tagállammá válást követően is biztosított legyen. Az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének két fordulata közül tehát az első egyedileg, esetről esetre vonatkozik a tagállamokra és minden esetben egyedi mérlegelés tárgya (nemzeti identitás), míg a második fordulat a szuverenitás európai integrációban történő érvényesülésének uniós jogi klauzulája, amely valamennyi tagállam esetében azonos tartalommal bír.

A vizsgált fordulatok elválasztása és egymástól elkülönülten történő értelmezése alapján az a következtetés vonható le, hogy a Lisszaboni Szerződés e rendelkezése a nemzeti, vagy alkotmányos identitás fogalmának szűkítő értelmezését jelenti: európai értelmezésben a tagállamok és az integráció viszonyából fakadó szuverenitási kérdések nem tartoznak a nemzeti / alkotmányos identitás fogalmi köréhez, azok tudományos szempontból államelméleti, míg döntéshozatali szempontból politikai kérdésekként értelmezhetők.

Végül az európai integrációt egyrészt a szupranacionalitás oldaláról, másrészt az identitásképzés mechanizmusának oldaláról közelítem meg, felvázolva az értekezésben kifejtettek alapján kirajzolódó lehetséges fejlődési irányokat. Értekezésem során végig törekedtem azon meglátásom bemutatására, amely szerint az alkotmányos identitás nem egy mesterséges intézmény, amely korlátlanul átformálható. Az alkotmányos identitás számos vélekedéssel ellentétben nem eszköze politikai törekvéseknek. Formálódását nem lehet „kikényszeríteni” és így az alkotmányos identitást nem lehet „megalkotni”. Ahogy Jacobsohn

írja: Változhat, de ellenálló, elpusztíthatatlan – és eltérő helyzetekben különbözőképpen jelenhet meg.¹¹

Az alkotmányos identitás sokkal inkább – a szuverenitáshoz hasonlóan – egy tulajdonság, ismérv. Jogrendszereink természetének jellemzője és így sokkal inkább születik, mint sem megalkotják. Az alkotmányos identitás folyamat. Folyamat, amely formál és összeköt társadalmat, alkotmányozót és alkotmányt. Egy olyan kivétel, amely egyesíti az alkotmányos rendszer múltját és jelenét, így határozva meg annak jövőjét, vagyis Rosenfeld szavait idézve: „időkön átívelő.”¹² Az alkotmányos identitás tehát nem kizárólag az alkotmánybíróságok, autentikus alkotmányértelmező fórumok joggyakorlatában jön létre. Ott pusztán a legmarkánsabb módon leképeződik. Az alkotmányos identitás együtt él és változik a szubjektummal, amelyhez kötődik. Egy tükör, amely egy adott pillanatba sűríti össze az alkotmányos rendszer múltját, jelenét és jövőjét.

Értekezésemben többször használtam a „pajzs” és a „híd” metaforákat, amelyekkel az alkotmányos identitás európai integrációs folyamatban betöltött szerepét – pontosabban e szerep egyes aspektusait – szerettem volna érzékeltetni. Megközelítéstől függően ismeretes azonban a „pajzs” és a „kard” dichotómia¹³ is hasonló céllal. Kutatásom során az előbbi kettőt éreztem helyénvalónak, hiszen az integráción belül minden különbözőség és esetleges eltérő értékrend ellenére az európai nemzetek egy irányba tartanak, egy irányba kell, hogy tartsanak. Nincs tehát szükségünk kardra, hidakat pedig építeni és nem felégetni kell.

---

¹¹ Gary Jeffrey Jacobsohn: *Az alkotmányos identitás változásai*. In *Fundamentum*, 2013/1. szám, p. 5.

¹² Michel Rosenfeld: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, Routledge. Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, p. 41.

¹³ Vö. Pietro Faraguna: *Constitutional Identity in the EU—A Shield or a Sword?* In *German Law Journal*, Volume 18, No. 07, p. 1627.

IV. Az értekezés tárgyában készült publikációk

- 1. Alkotmányból tükröződő önmeghatározás? Szemelvények a nemzeti alkotmánybíróságok formálódó joggyakorlatából.** In: Petar Teofilović (szerk.): Nemzet, Közösség, Kisebbség, Identitás – az alkotmánybíróságok védelmező szerepe. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (NRTI Füzetek), 2020, pp. 83-111.
- 2. Alapvető állami, vagy alapvető tagállami funkciók? Következtetések az EUSZ 4. cikk alapján.** In: Fejes Zsuzsanna - Lichtenstein András - Márki Dávid (szerk.): Jog, erkölcs, kultúra: Értékdilemmák és identitások a jogrendszerekben. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020, pp. 123-132
- 3. Sovereignty and Constitutional Identity in European Integration.** In European Review of Public Law, Vol. 31, Issue 1/2019, pp. 369-376.
- 4. A nemzeti alkotmányok funkcionális változásai.** In Miskolci Jogi Szemle, XIV. évfolyam 2019 1. szám 2. kötet, pp. pp. 113-123.
- 5. Örökkévaló identitás? Lehetséges kapcsolat az alkotmányos identitás és az örökkévalósági klauzulák között.** In Pro Futuro, 2018/4. szám, pp. 9-25. (Társszerzésben megvalósuló kutatás. Társszerző: **Szakály Zsuzsa**)
- 6. Az alkotmányos identitás fogalomrendszere jogelméleti megközelítésben.** In Jogelméleti szemle, 2018/1. szám, pp. 151-165.
- 7. Nincsen alkotmány identitás nélkül? - A 22/2016. (XII. 5.) AB határozat jelentősége.** In Fejes Zsuzsa (szerk.): Jog határok nélkül, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018, pp. 417-427.
- 8. Rögös út vezet a csillagokig: Alapvető jogok és alkotmányos identitás európai szemszögből.** In Alapjogok Diákszemmel, Szerk.: Mátrai József, Szakály Zsuzsa, Tóth Attila Tas, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016, pp. 9-16.
- 9. Az alkotmányos identitás természetének vizsgálata, az európai és a nemzeti alkotmányos identitás (Pályamunka, XXXII. OTDK)**
- 10. Egység a sokféleségben, vagy sokféleség az egységben? Alkotmányos identitás és európai integráció –** Megjelent 2015. október 20. napján az Ars Boni online jogi folyóiratban.
- 11. R, mint ratio legis vagy régi história? Az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmezési módszerei.** In Jakó Nóra - Sulyok Márton - Szakály Zsuzsa (szerk.): A mi alapvetésünk, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014, pp.113-118.